

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Історичний факультет

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник декана з науково-педагогічної та
навчальної роботи

« 23 » 12 20 23 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Середньовічна та модерна Русь-Україна в текстах та уявленнях Сходу

для студентів

галузь знань	03 Гуманітарні науки
напрямок підготовки	032 Історія та археологія
освітній рівень	другий (магістерський)
освітньо-наукова програма	Сходознавство
вид дисципліни	обов'язкова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2024/2025
Семестр	3
Кількість кредитів ECTS	4
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	залік

Викладач: **УЛЬЯНОВСЬКИЙ Василь Іринархович**, доктор історичних наук, професор, професор кафедри давньої та нової історії України

Пролонговано: на 20___/20___ н.р. _____ (_____) «___» _____ 20___ р.
(підпис, ПІБ, дата)

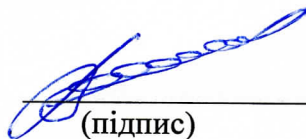
на 20___/20___ н.р. _____ (_____) «___» _____ 20___ р.
(підпис, ПІБ, дата)

КИЇВ-2023

Розробник: УЛЬЯНОВСЬКИЙ Василь Іринархович, доктор історичних наук, професор,
професор кафедри давньої та нової історії України

ЗАТВЕРДЖЕНО

Зав. кафедри давньої та нової історії України

(Віктор КОЛЕСНИК)

(підпис)

Протокол № 5 від « 21 » 12 2023 р.

Схвалено науково-методичною комісією історичного факультету

Протокол від « 22 » 12 20 23 року № 3

Голова науково-методичної комісії _____ (Наталія ТЕРЕС)

(підпис)

ВСТУП

1. Мета дисципліни – формування у студентів цілісного системного уявлення про представлені у історичних джерелах Сходу основні етапи та ключові події в історії українського середньовіччя і ранньомодерної доби, особливості термінології та означень топографії, соціальних груп та їхнього повсякдення в східних джерелах, специфіка уявлень про середньовічну і модерну Русь-Україну східних інтелектуалів та його трансляція в середовищі своїх етносів.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1. *Знати* історію середньовічної та модерної Русі-України та її можливого відбиття в свідомості східних авторів через призму загального знання історії країн Сходу.
2. *Вміти* працювати з історичними джерелами східного походження (арабськими, персидськими, єврейськими, турецькими).
3. *Володіти методологією* історичної джерельної критики, текстології нарративних пам'яток, історичного аналізу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та застосування історико-порівняльного та історико-антропологічного методів.

3. Анотація навчальної дисципліни:

Дисципліна забезпечує на підставі детального розгляду класичних нарративних історичних джерел Сходу створення системи історичних рядів стосовно еволюції та конкретики уявлень інтелектуалів Сходу про територію, людність та важливі історичні процеси Русі-України доби Середньовіччя та Ранньомодерного часу.

4. Завдання (навчальні цілі): надання конкретних знань про основні групи та тексти східних авторів, в яких подана різноманітна інформація про середньовічну та ранньомодерну Русь-Україну; розвинути навички текстологічного аналізу нарративів та вміння декодувати уявлення про «інших» в нарративах східних авторів, бачити причину та особливості «східного бачення» русь-українського соціуму, його історії та повсякдення.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.	<i>Знати</i> концептуально-теоретичну та фактологічну складову історії формування, основних тенденцій та етапів еволюції творів східних авторів про середньовічну та ранньомодерну Русь-Україну.	Лекція, самостійна робота	Письмовий колоквіум з перевірки результативності самостійної роботи студентів, модульна контрольна робота	48%
2.	<i>Вміти</i> працювати з текстами арабських, персидських, єврейських та турецьких авторів IX – середини XVII ст.	Семінар, самостійна робота	Усне опитування; виконання рефератів з пропущених або недостатньо опанованих семінарських тем	12%

3.1.	<i>Комунікація:</i> навички усної презентації студентом результатів джерелознавчого аналізу східних текстів	Семінар	Усне опитування	12%
3.2.	<i>Комунікація:</i> навички письмової презентації студентом результатів опанування ним інтелектуальної спадщини найвидатніших інтелектуалів Сходу IX – середини XVII ст., розуміння основних етапів та ключових подій в розвитку буддизму.	Тестова залікова робота	Залік	20%
4.	<i>Автономність та відповідальність:</i> довести спроможність самостійно та аргументовано аналізувати проблемні та дискусійні аспекти текстів інтелектуалів Сходу IX – середини XVII ст. щодо Русі-України в загальному контексті цих творів	Семінар, самостійна робота	Усне опитування; виконання рефератів з пропущених або недостатньо опанованих семінарських тем	8%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркового компонента, які не входять до дослідницьких спрямувань)

Результати навчання дисципліни (код)	1	2	3.1	3.2	4
Програмні результати навчання (назва)					
ПРН 1. Аналізувати теоретичні та методологічні проблеми сучасної історичної науки, критично оцінювати стан проблеми та результати останніх досліджень.	+				+
ПРН 3. Розробляти й реалізовувати історичні та міждисциплінарні проекти з урахуванням сучасних методологічних підходів.			+	+	
ПРН 5. Планувати і виконувати наукові дослідження у сфері Сходознавства, висувати та перевіряти гіпотези, обирати методи дослідження, аналізувати результати, обґрунтовувати висновки.	+	+			+

7. Схема формування оцінки.

7.1 Форми оцінювання студентів:

- семестрове оцінювання:

1. Письмовий колоквіум з перевірки результативності самостійної роботи студентів за проблематикою ЗМ1: РН1 – 14 балів/ 8 балів *.

2. Письмовий колоквіум з перевірки результативності самостійної роботи студентів за проблематикою ЗМ2: РН1 – 14 балів/ 8 балів.

3. Модульна контрольна робота за тематикою ЗМ1: РН1 – 10 балів / 6 балів.

4. Модульна контрольна робота за тематикою ЗМ2: РН1 – 10 балів / 6 балів.

5. Оцінювання роботи на семінарах за темами ЗМ1: РН2, 3.1 – 16 балів / 10 балів.

6. Оцінювання роботи на семінарах за темами ЗМ2: РН2, 3.1 – 16 балів / 10 балів.

* максимальний бал/ пороговий бал для отримання позитивної оцінки з відповідної форми контролю.

- підсумкове оцінювання: залік.

7. Тестова залікова робота: РН3.2 – 20 балів / 12 балів.

Тестова залікова робота містить 20 завдань, правильна відповідь на кожне з яких оцінюється в 1 бал. Максимальна кількість балів, яку студент може набрати на заліку – 20 балів.

7.2 Організація оцінювання:

Контроль знань студента здійснюється за модульно-рейтинговою системою. Загальну кількість балів студента формують семестрові бали, отримані з усіх тем двох змістових модулів (бали, отримані за виконання письмових колоквіумів з перевірки результативності самостійної роботи студентів, модульних контрольних робіт та за роботу на семінарських заняттях), а також бали, отримані за виконання тестової залікової роботи.

Зміст курсу поділений на 2 змістових модулі. Кожний змістовий модуль включає в себе лекції, семінари і самостійну роботу студентів та завершується рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу відповідної частини курсу. У змістовий модуль 1 (ЗМ1) входять теми 1-8, у змістовий модуль 2 (ЗМ2) – теми 9-14.

Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100-бальною шкалою.

<u>Змістовий модуль 1</u> Арабо-персидські та єврейські джерела про середньовічну Русь-Україну			<u>Змістовий модуль 2</u> Ранньомодерна Україна в османотурецьких джерелах			Тестова залікова робота
40 залікових балів (максимум)			40 залікових балів (максимум)			20 балів (максимум)
Самостійна робота	Семінари	Модульний контроль	Самостійна робота	Семінари	Модульний контроль	
14 (максимум)	16 (максимум)	10 (максимум)	14 (максимум)	16 (максимум)	10 (максимум)	

Предметом **самостійної роботи** студентів є опрацювання ними як окремих тем курсу, так і деяких розділів тем, а також дисципліни в цілому, підготовка реферативних матеріалів з пропущених або недостатньо опрацьованих семінарських занять, наукових публікацій з важливих проблем даної навчальної дисципліни. Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється у вигляді написання рефератів (за тематикою пропущених семінарів) та під час проведення тестових письмових колоквіумів з перевірки результативності самостійної роботи студентів по кожному модулю. Тест містить 14 завдань, правильна відповідь на кожне з яких оцінюється в 1 бал.

Максимальна кількість балів, яку студент може набрати за кожну самостійну роботу, – 14 балів.

Оцінювання результативності **семінарської роботи** студента здійснюється за 16-бальною системою в межах кожного модуля на основі середнього рейтингового балу, який виводиться на основі усіх оцінок, отриманих студентом за результатами усної роботи студента на практичних заняттях по кожному модулю. В разі пропуску семінарського заняття студентом або недостатньо результативного опрацювання ним відповідної семінарської проблематики такий студент має відпрацювати зазначену тему і отримати за неї оцінку. Відпрацювання пропущених або недостатньо опанованих тем здійснюється у реферативній формі. Критерії оцінювання реферату з проблематики пропущеного або недостатньо опанованого заняття є аналогічними критеріям оцінювання роботи студента на власне практичних заняттях, а отримані за реферати оцінки відповідно зараховуються при рейтинговому оцінюванні результативності семінарської роботи студентів.

На **семінарах** підлягають оцінці:

- рівень знань та умінь, продемонстрований студентом у відповідях і виступах на семінарських заняттях;
- активність при обговоренні винесених на заняття питань;
- аргументована оригінальність і самостійність мислення, виказана студентом при опрацюванні семінарської проблематики.

Критеріями оцінки роботи студента на семінарах служать:

- рівень опанування студентом методики і практики роботи з історичними джерелами;
- глибина й виснажливість джерелознавчого аналізу документальних матеріалів різних типів на основі застосування критичного, порівняльного, комплексного, системного, проблемно-хронологічного та інших методів опрацювання історичних документів;
- повнота розкриття питання;
- логіка викладення, культура мови;
- аргументована впевненість, вмотивована переконаність при викладі власної точки зору на дискусійні аспекти порушеної семінаром проблематики;
- широта й ґрунтовність використання основної та додаткової літератури (монографій, навчальних посібників, збірників документів, журналів, інших періодичних видань тощо) з тематики семінару;
- достовірність аналітичних міркувань, вміння робити аргументовані й вмотивовані порівняння та обґрунтовані висновки й узагальнення.

Оцінювання роботи студента на семінарі здійснюється за наступними параметрами:

16 балів – відповідь повна, завершується чіткими аргументованими висновками;

14 балів – відповідь повна, але не всі висновки достатньо чітко сформульовані та аргументовані;

12 балів – відповідь недостатньо повна, висновки недостатньо чітко сформульовані та аргументовані;

10 балів – відповідь недостатньо повна, висновки недостатньо чітко сформульовані та аргументовані, деякі з них помилкові;

8 балів – відповідь неповна, висновки сформульовані нечітко, більшість із них помилкові;

6 балів – відповідь неповна, висновки по ній помилкові;

4 бали – відповідь фрагментарна, висновки по ній помилкові;

2 бали – відповідь фрагментарна, висновки по ній відсутні;

1 бал – відповідь відсутня.

Усі поточні оцінки, отримані студентами за роботу на семінарах, доводяться до відома студентів наприкінці кожного семінарського заняття.

За результатами роботи студента на семінарах кожного змістового модуля вираховується **середній бал**, який виставляється в якості залікової оцінки з семінарських занять кожного модуля. Якщо середній бал при підрахунку виявиться не цілим числом, його округлення

відбувається відповідно до правил математики (наприклад, студент, який має середній бал 9,3 – отримує модульний бал 9; студент який має середній бал 10,5 – отримує модульний бал 11).

По завершенні відповідно Змістового модулю 1 і Змістового модулю 2 проводяться **модульні контрольні роботи (МК)**, зокрема, **Контрольна робота ЗМ1** (друга декада жовтня) і **Контрольна робота ЗМ2** (перша декада грудня).

Участь студентів у контрольних заходах є обов'язковою. МК проводиться у письмовій тестовій формі. Тест містить 10 тестових завдань, правильна відповідь на кожне з яких оцінюється в 1 бал. Максимальна кількість балів, яку студент може набрати за МК, – 10 балів. Студент, який не виконав вимоги по самостійній роботі, не допускається до складання МК і даний модуль йому не зараховується. У випадку відсутності студента з поважних причин відпрацювання та перездачі модульних контрольних робіт здійснюються відповідно до чинних нормативних документів Університету.

Залік виставляється за результатами роботи студента впродовж усього семестру та за результатами виконання тестової залікової роботи.

Бали, отримані студентом на заліку, додаються до балів набраних студентом за результатами семестрового оцінювання (семінари, самостійна робота, модульні контрольні роботи). Умовою допуску до заліку є отримання студентом під час семестрового оцінювання не менше ніж 40 балів (**критично-розрахунковий мінімум**). При цьому обов'язковим є успішне складання модульних контрольних робіт. **Рекомендований мінімум** для допуску до заліку – 48 балів.

При простому розрахунку отримаємо:

	Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Залік	Підсумкова оцінка
Мінімум	20	20	20	60
Максимум	40	40	20	100

7.3 Шкала відповідності оцінок

Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни «Середньовічна та ранньомодерна Русь-Україна в текстах та уявленнях Сходу». Тематичний план лекцій та семінарських занять.

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Самостійна робота

Змістовий модуль 1.

Арабо-персидські та єврейські джерела про середньовічну Русь-Україну

Розділ 1.1 «Арабо-персидські географічні, історичні та астрономічні трактати»				
1.	Арабські астрономи: ал-Хорезмі, ал-Фергані, ал-Баттані	1	2	5
2.	Арабські історики: ал-Балазурі, ал-Якубі, ібн-ал-Куфі	1		5
3.	Арабські подорожні та енциклопедисти: ал-Ідрісі, ал-Гарнаті, ібн-Якуб, ібн-Хордадбех	1		5
4.	Ібн-Фадлан та його «Записки»	2		5
5.	Арабо-персидські автори: ібн-Русте, ал-Масуді, ібн-Міскавейх та Ях'я Антіохійський	2		5
	Письмовий колоквіум № 1 з перевірки результативності самостійної роботи студентів за розділом «Арабо-персидські географічні, історичні та астрономічні трактати».		1	
Розділ 1.2 «Єврейські джерела»				
6.	«Київський лист» та «Кембриджський документ»	2	2	5
7.	Єврейсько-хазарське листування	2		5
8.	Основні джерела інформації інтелектуалів Сходу про Русь-Україну	2		5
	Модульний контроль 1.		1	
Загалом з модуля 1		13	6	40

Змістовий модуль 2.

Ранньомодерна Україна в османо-турецьких джерелах

Розділ 2.1 «Османо-турецькі джерела про Україну: джерелознавчий вимір»				
9.	Типологія османо-турецьких джерел про Україну XV – середини XVII ст.	2	2	7
10.	Османо-турецька аналітика XV – середини XVII ст. про Україну	2		7
11.	Ранньомодерна Україна у державній і дипломатичній документації Високої Порти і Кримського ханату	2		7
	Письмовий колоквіум № 2 з перевірки результативності самостійної роботи студентів за розділом «Османо-турецькі джерела про Україну: джерелознавчий вимір»		1	
Розділ 2.2 «Українське козацтво в османо-турецьких джерелах»				
12.	Османо-турецькі джерела про Запорізьку Січ	2	2	7
13.	Козацькі гетьмани в османо-турецьких джерелах: кн. Дмитро Вишневецький	2		7
14.	Хотинська війна в турецьких джерелах	3		7
	Модульний контроль 2.		1	
Загалом з модуля 2		13	6	42

	Загалом з дисципліни	26	12	82
--	-----------------------------	-----------	-----------	-----------

Загальний обсяг 120 год., в тому числі:

Лекції – **26 год.**

Семінари – **12 год.**

Самостійна робота – **82 год.**

9. Рекомендовані джерела:

Історичні джерела:

1. Bibliotheca geographorum araborum. T.1-8. Lipsiae, 1870-1894.
2. Islamic Historiography: The Histories of Masudi / Publ. T. Khalidi. Albany, 1975.
3. *Kołodziejczyk D.* Ottoman-Polish diplomatic relations (15th-18th century). Leiden, Boston, Koln, 2000. 721 p.
4. *Kołodziejczyk D.* The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. Leiden, Boston, 2011. 104 p.
5. Opus geographicum auctore Ibn Haukal. T.1-2. Lipsiae, 1938-1939.
6. Źródła arabskie do dziejów słowiańszczyzny / T. Lewicki. T.1-3. Kraków, 1956-1985.
7. Źródła hebrajskie do dziejów Słowian I niektórych innych ludów Środkowej i wschodniej Europy / F. Kupfer, T. Lewicki. Wrocław, Warszawa, 1956.
8. Челебі Є. Книга подорожі. Північне Причорномор'я. Одеса, 1997. 84 с.

Основні дослідження:

1. *Duplon D.M.* The History of the Jewish Khazars. Princeton, 1954. 320 p.
2. *Golb N., Pritsak O.* Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century. Ithaca, London, 1982.
3. *Kawerau P.* Arabische Quellen zur Christianisierung Russlands. Wiesbaden, 1967
4. *Lemercier-Quelquejau Ch.* Un condottier Lithuanien du XVI siècle Le Prince Dimitrij Višneveckij et l'origine de la Seč Zaporoque d'après les archives Ottomanes. Paris, 1969. 22 p.
5. *Pritsak O.* The Turkic Etymology of the Word Qazaq "Cossak" // Harvard Ukrainian Studies. 2006. T.28. No 1-4. P.237-243.
6. *Rotter G.* Al-Mas'udi. Bis zu den Grenzen der Erde. Tübingen, Basel, 1978.
7. *Бейліс В.* Країна ал-Куманія у «Географічному творі» ал-Ідрісі та Половецька земля Іпатіївського літопису // *Marra mundi: Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя.* Львів, Київ, 1996. С.84-103.
8. *Дашкевич Я.* Вивчення і публікація східних джерел з історії України // *Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.* Львів, 2011. С.145-146.
9. *Дашкевич Я.* Турецьке дипломатичне листування українською мовою в 40-х рр. XVI ст. // *Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.* Львів, 2011. С.174-185.
10. *Домановський А.* До локації місця збору мита з давньоруських купців (за даними Ібн Ходадбега та Ібн ал-Факіха) // *Український історичний збірник.* Київ, 2005. Вип.8. С.9-17.
11. *Кезма Т.* Оповідання арабського історика Абу Шоджі Рудраверського XII в. про те, як охрестилася Русь // *Збірник Історико-Філологічного відділу Української Академії наук.* К.їв, 1927. №51. С.383-395.
12. *Крюков В.Г.* Ал-Хуварізм про «Сарматію – землю бурджанів» та сусідні з нею «країни». Луганськ, 2009. 540 с.
13. *Озтюрк Ю.* Взаємини між українськими козаками та кримськими татарами за даними архівних документів // *Українське джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни на порозі XXI ст.* Львів, 2013. С.188-191.
14. *Пріцак О.* Без сходознавство неможливо зрозуміти історію й культуру України // *Східний світ.* 1993. №1. С.5-8.
15. *Полотнюк Я.* Перськомовний географічний трактат X століття про східних слов'ян // *З історії міжслов'янських зав'язків.* Київ, 1983. С.15-22.

16. *Туранли Ф.* Козацька доба. Історія України в османсько-турецьких джерелах (друга половина XVI – перша чверть XVIII століття). Київ, 2016. 606 с.

Додаткові:

1. *Добржанський О.* Хотинщина: історичний нарис. Чернівці, 2002. 464 с.
2. *Інальджик Г.* Османська імперія: класична доба (1300-1600). Київ, 1998. 287 с.
3. *Кримський А.* Твори в п'яти томах. Т.4: Сходознавство. К., 1974. 640 с.
4. *Сергійчук Б., Сергійчук В.* На межі двох світів. Україно-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст. К., 2011. 320 с.
5. *Халимоненко Г.* Історія турецької літератури. К., 2009. 544 с.